

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Gertrud Blauwhof en Willem Verbaan

Wolk 777. Over crisis, krimp en duurzaamheid

Blauwdruk | 2009 | 176 pp. | € 17,00 | ISBN 9789075271287

Duurzaam herstel van de economie moet van nieuwe politieke elite komen

door *Eric Janse de Jonge*

Eerste-Kamerlid en partner bij BMC, Amersfoort.

Wie nog mocht twijfelen over de ernst en omvang van de huidige crisis, neme kennis van dit boek. Met kracht van argumenten laten de adviseurs Gertrud Blauwhof en Willem Verbaan zien dat de huidige crisis veel meer is dan kapitale blunders in de bankwereld. En de crisis komt niet onverwacht: een aantal opeenvolgende *bubbles* kondigden haar al aan. Een terugkeer naar oude tijden achten de auteurs uitgesloten. Zij geven daarvoor veel overtuigende argumenten. In deze bespreking ga ik eerst in op de hoofdlijnen van het boek. Vervolgens zal ik een aantal kanttekeningen plaatsen bij de analyse. Vraag is wel voor wie Blauwhof en Verbaan hun boek hebben geschreven. De titel is ontleend aan een sprookje dat aan het slot van het boek wordt beschreven. Het gaat om twee planeten die zichzelf in een crisis storten. Beide planeten gaan ten onder aan

hun graaicultuur. Wolk 777 weet te ontsnappen, bereikt de aarde en probeert de wereldleiders te overtuigen van de noodzaak van duurzaamheid. Dat lijkt te lukken, mits ze wel luisteren (...).

* * *

Blauwhof en Verbaan laten uitgebreid en overtuigend zien hoe de crisis in de financiële wereld is ontstaan. Ze gaan in op de 'wereldwijde monetaire meltdown' en verbazen zich erover waarom er zo weinig aandacht is voor deze crisis: er is immers veel meer aan de hand dan een gewone recessie. In het algemeen stellen zij vast dat zowel de regering als het CPB de neiging heeft deze crisis te relativiseren. Daarnaast vechten zij de berekeningen van het CPB aan en laten ze zien dat de Federal Reserve in Washington D.C. en de Bank voor Internationale Betalingen in Basel meer inzicht bieden in de feiten van deze crisis. Hierna gaan ze een stap verder door te suggereren dat wij voor een ingrijpende wijziging van onze politieke, bestuurlijke en financiële-economische systemen staan. Ook vragen zij zich af of er naast de monetaire crisis wellicht ook sprake is van ethisch verval in de economie én de maatschappij.

De laatste stelling is vooral voor christendemocraten boeiend. Hoe werken de auteurs deze stellingen en aannames verder uit, zo is de vraag.

* * *

Uitgaande van de woorden van Genesis 1:28 ('Gaat heen en vermenigvuldigt U') gaan de auteurs uitvoerig in op de bevolkingskrimp. Zij illustreren dat aan de hand van cijfers en ontwikkelingen. Zo bevindt de provincie Limburg zich al sinds 2002 in een krimpsituatie, en de Randstadgemeente Zoetermeer is, na een decennialange groei met een piek van 130.000 inwoners, nu ook aan het krimpen. Dat zijn feiten die aanzetten tot doordenking. Als heel Nederland, de Randstad als laatste, in krimp gaat verkeren, welk beleid is dan overtuigend en effectief? De schrijvers stellen terecht dat een omslag van het bestuurlijk denken noodzakelijk is. Voor hen betekent dat onder meer: een andere visie op ruimtelijke ontwikkeling en het enten van onze systemen en kennisinfrastructuur op krimpscenario's. Daar zit mijns inziens inderdaad een kernprobleem. Immers al onze bestuurlijke stelsels, wetgeving en financiële arrangementen zijn gebaseerd op groei. Hoe groter een gemeente wordt, des te meer directe en indirecte uitkeringen er zijn. Ook de salarissen van de bestuurders gaan omhoog. Politiek-bestuurlijk is in ons land altijd de wens van groei overheersend geweest. Ik ken nochtans weinig bestuurders die oog hebben voor krimp en daarmee voor de kwaliteit van de leefomgeving. Kortom, allemaal mechanismen die de gemiddelde bestuurder bijna dwingen om door te gaan op de weg van groeidenken. De schrijvers bepleiten een omkering van denken en handelen en geven aan langs welke wegen dat zou kunnen. Dit onderdeel van het boek is boeiend.

* * *

De auteurs gaan uitvoerig in op de monetair crisis. Ze staan stil bij het loslaten

van het systeem van Bretton Woods en de invloed van de befaamde econoom Milton Friedman op het nieuwe monetair beleid van de VS en ver daarbuiten. Deregulering speelde een centrale rol in het beleid dat vooral door Reagan en Thatcher werd ingezet aan het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw. Aanvankelijk waren de banken conservatief in hun beleid en waakten voor onnodige risico's in het belang van henzelf, maar ook van de klant. Een nieuw fenomeen werd de handel in schuldposities tussen banken. Vooral de rol van internet bij deze handel wordt door

.....
*Het zal nog vele jaren duren
voordat de monetair 'rommel'
wereldwijd is opgeruimd*
.....

de schrijvers sterk benadrukt. We zien steeds meer over de hele wereld schietende zogenaamde Mandjes. Dat zijn allerlei vormen bankpapieren en schulddeposito's. Van dergelijke schuldpapieren zijn zoveel soorten ontstaan, dat uiteindelijk zelfs de banken zelf niet meer wisten wat precies de inhoud en omvang was! Aanvankelijk was het de intentie om risico te spreiden, maar al snel ging het alleen nog maar om het maken van (quasi)winsten. In het economiejargon: *bad money* vermengt zich met *good money*. De ernst van het probleem kan ook worden uitgedrukt in cijfers: volgens de Bank voor Internationale Betalingen bedraagt de schuld wereldwijd thans ongeveer 650.000 miljard euro. En dan te bedenken dat de som van alle bruto nationale producten op de wereld 'slechts' 100.000 miljard euro bedraagt! Ziehier de kern van het probleem. Het zal dus nog vele jaren duren voordat deze monetair 'rommel' wereldwijd is opgeruimd.

* * *

De auteurs prikken in hun boek nogal wat zeepbellen door. Allereerst is daar natuurlijk de internetzeepbel, die in de jaren negentig van de vorige eeuw veel aandacht heeft gekregen. Hierna zijn we wereldwijd gewoon doorgeslagen met het bestaande monetaire beleid. De schrijvers wijzen hiernaast tevens op de zojuist al genoemde schuldpapieren die de wereld over vlogen en waarschijnlijk nog steeds overvliegen. Dat wordt samengevat onder de naam derivaten. Vervolgens beargumenteren de auteurs dat de Nederlandse huizenmarkt en de riant aftrekregeling voor hypotheek een potentiële zeepbel is, die binnen niet al te lange tijd ook zal knappen. De Nederlandse hypotheekschuld (130 procent van het bruto binnenlands product) behoort tot de hoogste van de wereld. Te veel is gekeken naar het verkopen van hypotheek en te weinig naar de vraag of de klant deze ook daadwerkelijk kan terugbetalen. Overbekend zijn de 'aflossingsvrije' hypotheek. Dit alles roept bij de schrijvers de vraag op of wij niet alleen in een monetaire maar tevens in een waarden crisis verkeren. We leven als het ware al geruime tijd 'op de pof'.

* * *

Vervolgens gaan de auteurs uitgebreid in op de klassieke economische theorieën en geven aan dat klassieke oplossingen in de huidige crisis niet meer voorhanden zijn. Alleen de topeconomen uit het verleden, onder wie Kondratieff en Schumpeter, overleven de analyse van Blauwhof en Verbaan. Beide wetenschappers hebben in essentie de huidige crisis voorzien, aldus de schrijvers. Toch treffen de schrijvers ook onder de huidige economen inspirerende ideeën aan, zoals bij de econome Carlota Perez (zie haar boek *Technological revolutions and financial capital* uit 2002). Kernpunt van de analyse van Perez is dat ICT de belang-

rijkste oorzaak is van deze crisis. Daaraan koppelen de auteurs de verwachting dat wij met ICT nog maar aan het begin staan van de ICT-revolutie. En dat betekent weer dat economie en ICT veel dichter bij elkaar dienen te worden gebracht. Dat is gemakkelijk gezegd, maar de vraag rijst onmiddellijk wat daarmee bedoeld wordt.

* * *

De schrijvers nemen als vertrekpunt voor hun analyse van de crisis en de oplossingen de term paradigmawisseling. Voor juristen, zoals ikzelf, is niet meteen duidelijk wat daarmee bedoeld wordt. In de wereld van de sociologie en bestuurskunde schermt men al veel langer met deze terminologie. Onder paradigma wordt verstaan het model, systeem waarbinnen wij functioneren. De auteurs bepleiten een verandering van het model of systeem. Niet helemaal helder wordt welke systeem zij precies bedoelen. Ik neem aan dat zij in het bijzonder denken aan ons regeringsstelsel. Daar is veel voor te zeggen, maar de vraag is dus wel wat de auteurs dan precies willen. Zijn gaan hier uitvoerig op in. In de kern betogen zij dat tegenover groei, krimp moet staan. Tegenover structuur, creativiteit. Tegenover massaal energieverbruik, geen of weinig energie. Enzovoorts. Deze analyse komt erop neer dat ons land intern en mondiaal op alle fronten anders zal moeten gaan denken én werken. Duurzaamheid is hierbij het leidende beginsel. Dat is op het eerste oog niet verrassend, maar betekent nogal wat, blijkt als je verder leest in het boek.

Wat de schrijvers echter lijken te vergeten is dat deze wens niet 'zomaar' in vervulling kan gaan. Ook al is de noodzaak tot het opnieuw en volledig doordenken van onze bestaande arrangementen duidelijk, dan nog dient men realistisch te zijn bij het inslaan van nieuwe wegen. Allereerst moet die weg overtuigend zijn en aantrekkelijk. Ook

vertrouwen, een term die ik in het boek vrijwel niet ben tegengekomen, in die nieuwe weg is mijns inziens essentieel voor de nieuwe economie en andere 'paradigmawisselingen'. Ook dient, en dat geven de schrijvers ook expliciet aan, geleerd te worden van de geschiedenis. Maar het is ook van belang te onderkennen dat ons land overgereguleerd is. Dat feit alleen al vraagt een krachtige aanpak van procedures, besluitvormingspro-

.....
*De auteurs hebben de politiek-
bestuurlijke context van deze
crisis over het hoofd gezien*
.....

cessen en dus een krachtige aanpak van de gigantische bureaucratie. Die zien we overal om ons heen, van gezondheidszorg tot het onderwijs. Blauwhof en Verbaan lijken deze hinderpalen nauwelijks te zien. Dat maakt hun schreeuw om verandering er overigens niet minder belangwekkend om. Vooral van belang is het feit dat zij aan het slot van hun pleidooi aangeven dat zij van het Angelsaksische model terug zouden willen keren naar het Rijnlandmodel. Dat laatste model heeft al decennia voor de christendemocratische visie en uitgangspunten grote betekenis gehad en is weer zeer actueel.

* * *

Al lezende dringt zich de vraag op wat er aan dit boek ontbreekt. De auteurs pleiten zoals gezegd herhaaldelijk en met kracht van argumenten voor een paradigmaverandering. Ik ben daar ook een voorstander van, maar de vraag is op welke wijze wij dat in ons land en in mondiaal verband bereiken. Toen ik het boek uit had, wist ik het: de auteurs hebben de politiek-bestuurlijke context van deze crisis over het hoofd gezien. Dat is niet alleen jammer, maar is mijns inziens een essentieel gebrek om onze bestuurlijke elite

te overtuigen van de bepleite paradigma-wisseling. Het zou interessant zijn om een verband te leggen met de bestuurlijke en staatsrechtelijke structuren waarmee wij al bijna twee eeuwen werken. Kort gezegd: het huis van Thorbecke, inclusief de Europese en mondiale dimensie. Ik vroeg mij in dit kader bijvoorbeeld af waarom Naomi Kleins indrukwekkende betoog *The shock doctrine. The rise of disaster capitalism* (2007) in dit boek niet aan bod komt. In dit spraakmakende boek maakt Klein helder wat de oorzaken zijn van deze crisis. Zij legt heel boeiende verbanden tussen economische theorie (met name die van Milton Friedman), de desastreuze effecten van deregulering in de financiële wereld, en de politieke leiders en de bestuurlijke context van hun handelen. In aansluiting hierop had een analyse van het verband tussen economie, macht en bestuur niet misstaan. Zonder uitpuittend te zijn, zie ik een fraaie lijn tussen Edward Gibbons klassieke standaardwerk *The history of the decline and fall of the Roman Empire* (1776-1788), het hoofdwerk van Paul Kennedy, *The rise and fall of the great powers* (1988), en *Day of empire. How hyperpowers rise to global dominance, and why they fall* van Amy Chua (2007). In meer Europese context doet Tony Judt dat ook in zijn briljante *Postwar. A history of Europe since 1945* (2005). Vanaf Gibbon kan men kennisnemen van de oorzaken van de ondergang van veel 'systemen'. Dat schuilt vaak in ongeremde machtsuitoefening, neigend naar dictatuur. Deze neiging is latent aanwezig bij veel machthebbers. Dit wordt geïllustreerd door Jeroen Smit in zijn terecht veel geprezen boek *De prooi. Blinde trots breekt ABN Amro* (2008). Een andere oorzaak, die vaak voortvloeit uit de hiervoor genoemde, is de toename van onderlinge tegenstellingen en strijd om de leiding in een bedrijf of de staat. Gibbon acht dit de voornaamste oorzaak van het verval van het

B
O
E
K
E
N

immens grote Romeinse Rijk. Hiernaast wijzen de genoemde auteurs op de belangrijke rol die tolerantie speelt bij de vormgeving van de interne en externe staatsmacht. Intolerantie leidt derhalve tot de neergang van machten. Indien we deze bevindingen toepassen op de uitkomsten van het hier besproken boek, dan stel ik vast dat het herstel van de economie, in een nieuwe duurzame context en zonder het herhalen van oude fouten, voorbehouden dient te zijn aan een nieuwe politieke elite. Wereldwijd en in ons land. Dat vergt niet alleen intellectuele denkkracht, maar ook een diep inzicht in het

sturen van de samenleving, gericht op de behartiging van het algemene belang. Dat algemene belang is in deze recente crisis vrijwel uit het zicht verdwenen. Men leze het boek van Marc Chavannes getiteld *Niemand regeert. De privatisering van de Nederlandse politiek* (2009).

In een volgende druk zou *Wolk 777* tegemoet kunnen komen aan dit gebrek. De rijke inhoud van het boek zou dan winnen aan overtuigingskracht. Bovendien wordt dan ook helder voor wie de auteurs het boek eigenlijk hebben geschreven: voor de bestuurlijke en politieke elite van ons land.